

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

**ПРАВА ЛЮДИНИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ
ЛЮДИНИ:**

**Методичні рекомендації для здобувачів другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності D8 «Право», ОПП «Приватне право
та інтелектуальна власність»**

Черкаси 2025

Рецензенти:

Волошкевич Геннадій Андрійович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького;

Юрко Сергій Сергійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького (протокол № 3 від 24 квітня 2025 року)

«Права людини у практиці ЄСПЛ» методичні рекомендації для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності D8 «Право» ОПП «Приватне право та інтелектуальна власність».
Укладач: Іващенко В.А., Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2025. 29 с.

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Силабус дисципліни (загальний опис курсу).....	5
3. Програма навчальної дисципліни «Права людини у практиці ЄСПЛ».....	6
4. Тематика та зміст лекційних занять.....	7
5. Тематика та завдання до семінарських занять (денна/заочна форма навчання).....	
6. Критерії та система оцінювання курсу.....	13
7. Питання для самоконтролю.....	
8. Список рекомендованих джерел та літератури курсу.....	

ВСТУП

Методичні рекомендації з дисципліни «Права людини у практиці ЄСПЛ» розроблено у відповідності до Закону «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання.

Методичні рекомендації спрямовані на полегшення підготовки студентів до семінарських занять, поглиблення знань щодо функціонування ЄСПЛ в системі захисту прав людини і громадянина, отримання вміння застосовувати знання на практиці у різних життєвих ситуаціях, швидкого орієнтування у ситуації та знаходження шляхів вирішення проблемних питань. У методичних рекомендаціях подано відомості, що характеризують функціонування ЄСПЛ.. До методичних рекомендацій додано перелік посилань на окремі справи для самостійного опрацювання та обговорення на практичних заняттях. Методичні рекомендації орієнтовано на активізацію у студентів вмінь працювати з практикою ЄСПЛ та користуватися системами пошуку.

Методичні рекомендації сприяють організації наскрізності дослідницької роботи студентів. Одночасно із посиленням вимог щодо дотримання норм наукової етики створюють умови щодо організованого вибору тематики індивідуальних робіт, їх оформлення та презентації. Такий підхід дозволяє мінімізувати плагіат, спонукати до творчого підходу та дотримання принципів академічної доброчесності.

1. СИЛАБУС ДИСЦИПЛІНИ (ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС КУРСУ).

 ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені Богдана Хмельницького	Силабус навчальної дисципліни «Права людини у практиці Європейського суду з прав людини»			
	Статус дисципліни: навчальна дисципліна обов'язкового компонента фахового переліку			
Галузь знань	«Право»			
Спеціальність	D8 «Право»			
Освітня програма	«Приватне право та інтелектуальна власність»			
Ступінь вищої освіти	Магістр			
Форма навчання	Денна, заочна			
Курс	1 курс			
Семестр	1			
Обсяг дисципліни	Кредити	3	Години	90
Семестровий контроль	Залік			
Викладач	Іващенко Віктор Анатолійович д.ю.н., доцент, доцент			
Контактна інформація	vikvator777@vu.cdu.edu.ua			
Кафедра	Інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін			
Навчально-науковий інститут / Факультет	ННІ Економіки і права			
Мова викладання	українська			
Предмет навчання (Що буде вивчатися)	Права людини у практиці Європейського суду з прав людини			
Мета (Чому це цікаво/потрібно вивчати)	Метою викладання навчальної дисципліни «Права людини у практиці Європейського суду з прав людини» є ознайомлення студентів з практикою ЄСПЛ для поглиблення навичок з правозахисної діяльності.			
Програмні результати (Чому можна навчитися)	У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти зможуть: знати і розуміти юридичну природу Конвенції і практики ЄСПЛ, природу прав людини і основоположних свобод на основі розуміння сутності змісту основного права; уміти аналізувати структуру прецедентного права ЄСПЛ. Правильно тлумачити норми практики ЄСПЛ та складати юридичні висновки і звернення до ЄСПЛ на основі конкретних юридичних справ; орієнтуватися в			

	сучасних підходах до розуміння законодавства; пропонувати підходи до вирішення актуальних проблем Національного законодавства на основі практики ЄСПЛ.
Компетентності (Як можна користуватися набутими знаннями і вміннями)	Дисципліна забезпечує набуття студентом загальних компетентностей ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. ЗК4. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації. ЗК6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність.) ЗК9. Здатність працювати в міжнародному контексті. СК2. Здатність аналізувати та оцінювати вплив правової системи Європейського Союзу на правову систему України. СК4. Здатність оцінювати взаємодію міжнародного права та міжнародних правових систем з правовою системою України. СК6. Здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію. СК9. Здатність застосовувати міждисциплінарний підхід в оцінці правових явищ та правозастосовній діяльності. СК10. Здатність ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм права, а також розуміння особливостей практики їх застосування. СК13. Здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією. Основними програмними результатами навчання є РН 6. Обґрунтовано формулювати свою правову позицію, вміти опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи. РН 8. Оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень та практичної діяльності. РН 10. Аналізувати взаємодію міжнародного права та міжнародно-правових систем з правовою системою України на основі усвідомлення основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування права. РН 12. Проводити порівняльно-правовий аналіз окремих інститутів права різних правових

	систем, враховуючи взаємозв'язок правової системи України з правовими системами Ради Європи та Європейського Союзу. РН 15. Мати практичні навички розв'язання проблем, пов'язаних з реалізацією процесуальних функцій суб'єктів правозастосування.	
Зміст дисципліни	Змістовий модуль I . Тема 1. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: загальна характеристика. Тема 2. Створення і компетенція ЄСПЛ Тема 3. Підстави та порядок звернення до ЄСПЛ. Змістовий модуль II. Тема 4. Абсолютні права в практиці ЄСПЛ. Тема 5. Статті 6, 8, 12 (тлумачення та практика ЄСПЛ). Тема 6. Право власності (ст. 1 Першого протоколу до Конвенції). Тема 7. Питання свободи у практиці ЄСПЛ та їх трактування.	
Розподіл годин	Лекційні	14
	Практичні/семінарські	16
	Лабораторні	-
	Самостійна робота	70
Критерії оцінювання роботи студентів	Поточними формами контролю є: стандартизовані тести; реферати, есе; презентації результатів виконаних завдань та досліджень; студентські презентації та виступи на наукових заходах; інші види індивідуальних та групових завдань. Критерієм успішного проходження здобувачем освіти підсумкового оцінювання може бути досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання навчальної дисципліни, який визначається до кожного завдання через якісні критерії і трансформується в мінімальну позитивну оцінку обраної для даної дисципліни шкали. Після завершення курсу використана	

	шкала перенормовується у накопичувальну 100-бальну і ЄКТС (A, B, C, D, E, FX, F) шкали. Контроль проводиться у чотири етапи: вхідний (у формі тесті для визначення рівня підготовки студентів з дисциплін, що забезпечують цей курс; за результатами цього контролю розробляються заходи індивідуальної допомоги студентам, коригування освітнього процесу тощо), поточний (при проведенні лекцій, практичних, лабораторних, семінарських та інших занять і має на меті перевірку рівня засвоєння студентом матеріалу курсу та підготовленості студента до виконання конкретних видів навчальної діяльності), проміжний (модульного; при завершенні вивчення логічно завершеної частини навчальної дисципліни) та семестровий контроль.
Матеріально-технічне забезпечення	Аудиторія теоретичного навчання, проектор, ноутбук, смартфон, наукова література, презентаційні матеріали

2. Загальна характеристика курсу

Дисципліна «Права людини у практиці Європейського суду з прав людини» (Далі – Права людини у практиці ЄСПЛ) вивчає підходи у трактуванні прав людини визначених у Конвенції. Змістом курсу є вивчення питань практики застосування положень Конвенції Європейським судом з прав людини.

Метою викладання навчальної дисципліни «Права людини у практиці Європейського суду з прав людини» є ознайомлення студентів з практикою ЄСПЛ для поглиблення навичок з правозахисної діяльності.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни «Права людини у практиці Європейського суду з прав людини». У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти зможуть: знати і розуміти юридичну природу Конвенції і практики ЄСПЛ, природу прав людини і основоположних свобод на основі розуміння сутності змісту основного права; вміти аналізувати структуру прецедентного права ЄСПЛ. Правильно тлумачити практику ЄСПЛ та складати юридичні висновки і звернення до ЄСПЛ на основі конкретних юридичних справ; орієнтуватися в сучасних підходах до розуміння законодавства; пропонувати підходи до вирішення актуальних проблем Національного законодавства на основі практики ЄСПЛ.

Обсяг і характеристика курсу

Найменування показників	Характеристика навчального курсу	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Освітня програма, спеціальність	Приватне право та інтелектуальна власність, D8 Право	Приватне право та інтелектуальна власність, D8 Право
Рік навчання	1	1
Семестр вивчення	1	1
обов'язкова /вибіркова	обов'язкова	обов'язкова
Кількість кредитів ЄКТС	3	3

Загальний обсяг годин	90	90
Кількість годин навчальних занять	30	16
Лекційні заняття	14	8
Семінарські заняття	16	8
Самостійна та індивідуальна робота	60	74
Форма підсумкового контролю	залік	залік

3. Тематика та зміст лекцій.

ТЕМА № 1. ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

1. Рада Європи в системі захисту прав людини.
2. Еволюція принципів захисту прав людини та втілення їх у Європейські конвенції про захист прав людини і основних свобод
3. Особливості інтерпретації Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. як правозахисного договору.

Матеріали лекції доступні після переходу за QR кодом.

ТЕМА № 2. СТВОРЕННЯ І КОМПЕТЕНЦІЯ ЄСПЛ.

1. Положення ЄКПЛ та протоколів.
2. Створення і компетенція Європейського Суду з прав людини
3. Структура суду.
4. Правова природа постанов Суду.

Матеріали лекції доступні після переходу за QR кодом.

ТЕМА № 3.ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄСПЛ

1. Підстави звернення до ЄСПЛ
2. Подача заяви до суду.
3. Порядок провадження в ЄСПЛ.
4. Прийнятність заяви.
5. Конфіденційність інформації, надісланої до Суду.

Матеріали лекції доступні після переходу за QR кодом.

ТЕМА 4. АБСОЛЮТНІ ПРАВА В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ.

1. Стаття 1 Конвенції - Зобов'язання поважати права людини сфера та принципи застосування.
2. Право на життя (стаття 2 Конвенції) сфера застосування ЄСПЛ.
3. Заборона катування, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження і покарання (стаття 3 Конвенції).

Матеріали лекції доступні після переходу за QR кодом.

ТЕМА 5. СТАТТІ 6, 8, 12 (ТЛУМАЧЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ).

1. Право на справедливий суд у контексті цивільних прав (особливості тлумачення).
2. Практика ЄСПЛ (Шлюб та сімейні відносини Ст.8, 12).

Матеріали лекції доступні після переходу за QR кодом.

ТЕМА 6. ПРАВО ВЛАСНОСТІ (СТАТТЯ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ)

1. Загальна характеристика ст.1 Протоколу 1. Конвенції.
2. Особливості статті 1 першого протоколу
3. Концепція «майна» закріплена в ст. 1.

Матеріали лекції доступні після переходу за QR кодом.

ТЕМА. 7. ПИТАННЯ СВОБОДИ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ ТА ЇХ ТРАКТУВАННЯ.

1. Право на свободу та особисту недоторканність (СТАТТЯ 5 КОНВЕНЦІЇ)
2. Стаття 9 – Свобода думки, совісті і віросповідання та сфера її застосування.
3. Свобода вираження поглядів (СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ).

Матеріали лекції доступні після переходу за QR кодом.

4. Завдання та вправи до семінарських занять та самостійної роботи.

Семінарське заняття 1.

Тема. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

1. Права людини та особливості еволюції системи їх правової регламентації
2. Поняття міжнародно-правового механізму захисту прав людини.
3. Захист прав людини та основоположних свобод на рівні ООН
4. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: передумови прийняття, структура та її загальна характеристика.
5. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: інтерпретація та її тлумачення.

Питання для самоконтролю:

1. Які міжнародні механізми захисту прав людини Ви знаєте?
2. Які права захищає Конвенція?
3. Чи зобов'язані національні суди застосовувати Конвенцію?
4. Що таке протокол до Конвенції?
5. Чи змінюється Конвенція?

Презентації (доповіді) до теми:

1. Система міжнародного захисту прав людини.
2. Місце і роль ЄКПЛ у захисті прав людини і основоположних свобод.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як джерело права в Україні.
4. ЄКПЛ та поточне законодавство України.

Семінарське заняття 2.

Тема. Створення і компетенція ЄСПЛ

1. Утворення та роль ЄСПЛ в системі забезпечення дотримання прав людини на регіональному рівні ЄС та Україна.
2. Характер діяльності та юрисдикція ЄСПЛ.
3. Порядок функціонування та структура ЄСПЛ
4. Секретаріат суду

Питання для самоконтролю:

1. Яким є склад Суду?
2. Як обираються судді?
3. Чи є судді насправді незалежними?
4. Чи засідають судді у справах щодо своїх держав?
5. Що таке Секретаріат Суду і як він працює?

6. Яким є бюджет Суду?
7. Чи може змінюватися склад Суду при розгляді справи?
8. Яка різниця між палатою та секцією?
9. У яких випадках справи розглядаються Великою Палатою?
10. Чи може суддя відмовитися засідати у справі?
11. Що означає поняття «суддя ad hoc»?

Презентації (доповіді) до теми:

1. Реформування ЄСПЛ

Семінарське заняття 3.

Тема. Підстави та порядок звернення до ЄСПЛ.

1. Підстави звернення до Європейського суду з прав людини.
2. Порядок звернення до ЄСПЛ.
3. Порядок провадження в ЄСПЛ.
4. Належність (прийнятність) звернення в ЄСПЛ.
5. Рішення ЄСПЛ (правова природа, юридична структура рішення).
6. Справедлива сатисфакція (поняття і зміст).

Питання для самоконтролю:

2. Хто може звернутися до Суду?
3. Проти кого може бути подана заява?
4. Який порядок подання заяви до Суду?
5. Яка різниця між індивідуальною та міждержавною заявами?
6. Хто може захищати інтереси заявників у Суді?
7. Якими є етапи розгляду справи в Суді?
8. Якими є критерії прийнятності заяви?
9. Чи дозволяється неурядовим організаціям або державам брати участь у провадженні?
10. Що означає поняття «третя сторона»?
11. Чи проводить Суд публічні слухання?
12. Що таке «попередні заперечення»?
13. Що таке «дружнє врегулювання»?

Практичне завдання до теми:

1. На основі рішення ЄСПЛ у справі «Гарнага проти України» складіть проект скарги до ЄСПЛ.

Семінарське заняття 4.

Тема. Практика ЄСПЛ (права і свободи).

1. Стаття 2 – Право на життя (важливо проаналізувати зміст статті Конвенції, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз мінімум 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 2 Конвенції прав) Гонгадзе проти України – 08.02.2006, Юрій Ілларіонович Щокін проти України – 03.01.2014, Фещенко проти України – 14.10.2021, Пригунов та інші проти України - 22.04.2021, Прилуцький проти України – 26.05.2015.

2. Стаття 3 – Заборона катування (важливо проаналізувати зміст статті Конвенції, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз мінімум 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 4 Конвенції прав). (Антонюк проти України – 07.05.2020, Бойко та інші проти України – 17.06.2021, Іванко проти України – 05.03.2020.)

3. Стаття 4 – Заборона рабства та примусової праці (важливо проаналізувати зміст статті Конвенції, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз мінімум 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 4 Конвенції прав) (С.N. проти Сполученого Королівства, Stummer проти Австрії).

Практичне завдання:

Заявник народився у 1963 році та проживає у м. Київ. Заявника, якому була надана правова допомога, представляв пан О.М. Тарахало, юрист, який практикує у м. Київ.

У квітні 2010 року дочка заявника Д., якій на той момент було дев'ятнадцять років, пішла з дому і зникла. Одночасно зникли всі грошові заощадження родини.

24 квітня 2010 року заявник звернувся до міліції із заявою про зникнення дочки.

Працівники міліції допитали друзів Д., у тому числі її колишнього хлопця С., який зазначив, що 22 квітня 2010 року бачився з Д. і Д. сказала йому, що мала із собою гроші та запропонувала йому втекти з нею. С. відмовився і з того часу не бачив Д.

29 квітня 2010 року працівники міліції завели оперативно-розшукову справу з метою розшуку Д.

30 квітня 2010 року Деснянське районне управління ГУ МВС України у місті Києві (далі – районне управління міліції) відмовило у порушенні кримінальної справи за скаргою заявника у зв'язку з відсутністю складу злочину. Працівники міліції зазначили, що Д. не

значилася серед невстановлених хворих і невпізнаних трупів; під час перевірки було виявлено, що Д. була схильна до зловживання алкогольними напоями, товаришувала з підозрілими особами, сварилася з рідними і раніше вже тікала з дому, але згодом поверталася.

У незазначену дату заявник отримав листа від Д. На конверті містився поштовий штамп м. Одеса. 20 травня 2010 року працівники міліції вирушили до м. Одеса, де виявили мобільний телефон і сумочку Д. Ці речі були у місцевого торговця, який стверджував, що знайшов їх на вулиці у м. Одеса.

17 травня 2011 року прокуратура міста Києва повідомила заявника про скасування постанови від 30 квітня 2010 року у зв'язку із необґрунтованістю.

08 червня 2011 року районне управління міліції порушило кримінальну справу у зв'язку зі зникненням Д. за фактом незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

05 серпня 2011 року заявник звернувся до Міністра внутрішніх справ України з письмовою заявою. Він вважав, що Д. міг викрасти і, можливо, вбити її колишній хлопець С. з метою привласнення грошових коштів, взятих нею з дому заявника. Заявник також зазначив, що після зникнення Д. спосіб життя С. різко змінився: С. побудував будинок для себе, і ще один для своєї родини, а також придбав два автомобілі. Тому заявник просив перекваліфікувати злочин з викрадення на умисне вбивство.

06 вересня 2011 року Міністерство внутрішніх справ України повідомило заявника про надання вказівок стосовно подальшого розслідування справи. Міністерство зазначило про проведення службової перевірки для встановлення та притягнення до дисциплінарної відповідності осіб, винних у неналежному розслідуванні кримінальної справи.

25 січня 2012 року заявник звернувся до начальника ГУ МВС України в м. Києві з письмовою заявою, стверджуючи, що працівники міліції не провели належне розслідування версій, пов'язаних із С., хоча він був останнім, хто бачив Д. Зокрема, не був проведений обшук його місця проживання та не була отримана інформація з його п'яти телефонів, які, на думку заявника, могли містити інформацію про місцеперебування Д.

24 лютого 2012 року Міністерство внутрішніх справ України повідомило заявника, що після повторного вивчення справи було встановлено неналежність розслідування і начальнику слідчого управління ГУ МВС України в м. Києві було надано вказівку вжити заходів дисциплінарного впливу до винних службових осіб.

16 та 21 листопада 2012 року, 26 липня 2013 року, 11 квітня 2016 року та 28 серпня 2018 року прокурори різних рівнів повідомляли заявника у відповідь на його скарги, що розслідування справи було

неналежним, працівники міліції (згодом – поліції) не вжили належних заходів для встановлення місцезнаходження Д., а щодо працівників, у провадженні яких перебувала справа, було порушено дисциплінарні провадження. Було надано вказівки щодо проведення подальших слідчих дій.

У жовтні 2020 року заявник звернувся з клопотанням про ознайомлення з матеріалами кримінальної справи. Однак його спроби зустрітися зі слідчим були безуспішними.

16 листопада 2020 року місцевий територіальний підрозділ прокуратури міста Києва повідомив заявника, що було вивчено матеріали кримінальної справи та встановлено неналежність розслідування, а також надано вказівки стосовно проведення подальших слідчих дій.

Завдання:

1. Чи мало місце порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод? Якщо так, то в чому воно полягає?
2. Чи вичерпано національні засоби правового захисту?
3. Сформулюйте правові висновки сторін заявника і представника держави.

Семінарське заняття 5.

Тема. Право на повагу до приватного і сімейного життя та право на шлюб.

1. Право на повагу до приватного і сімейного життя: особливості тлумачення та практика ЄСПЛ (важливо проаналізувати зміст статті конвенції, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз мінімум 3 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 8 Конвенції прав).

2. Стаття 12 – Право на шлюб. (важливо проаналізувати, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз 2-3 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 12 Конвенції прав).

3. Позови, щодо України стосовно порушень ст.8, 12 Конвенції (Приклад та правовий аналіз рішення ЄСПЛ).

Практичне завдання.

Громадянина Ч. було засуджено до п'ятнадцяти років позбавлення волі. Під час ув'язнення Ч. за заявою його дружини шлюб було розірвано, про що Ч - повідомлено. Згодом Ч. мав намір одружитися повторно, проте оскільки він особисто не отримав у органі РАЦС свідоцтво про розірвання шлюбу, то не міг укласти новий шлюб з лютого 2005 року до жовтня 2008 року. Прокуратура повідомила Ч, що він має право зареєструвати новий

шлюб лише після особистого отримання свідоцтва про розірвання шлюбу у РАЦС після звільнення із в'язниці.

Ч. неодноразово звертався з приводу ситуації, що склалася, до Міністерства юстиції України, Уповноваженого з прав людини, пенітенціарних органів. У відповідь Заявнику було повідомлено, що процес запровадження змін до законодавства, внаслідок яких він зможе отримати свідоцтво про розлучення у в'язниці, триває.

Завдання:

1. Чи мало місце порушення статей ЄКПЛ? Якщо так, то яких і у чому воно полягало? Проведіть аналіз.
2. Чи вичерпано національні засоби правового захисту?
3. Сформулюйте правові висновки сторін заявника і представника держави.

Семінарське заняття 6.

Тема. Статті 9, 10, 11, 14 Конвенції та практика ЄСПЛ.

1. Ст. 9 – Свобода думки, совісті і віросповідання: особливості тлумачення та практика ЄСПЛ (важливо проаналізувати зміст статті конвенції, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз мінімум 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 9 Конвенції прав).
2. Стаття 10 – Свобода вираження поглядів. (важливо проаналізувати, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 10 Конвенції прав).
3. Стаття 11 – Свобода зібрань та об'єднання: особливості тлумачення та практика ЄСПЛ (важливо проаналізувати зміст статті конвенції, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз мінімум 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 9 Конвенції прав).
4. Стаття 14 – Заборона дискримінації : особливості тлумачення та практика ЄСПЛ (важливо проаналізувати зміст статті конвенції, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз мінімум 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 9 Конвенції прав).

Практичне завдання.

Під час урочистих заходів, що відбулися 9 березня 2010 року з нагоди вшанування річниці з дня народження Тараса Шевченка, урядовці разом із чинним на той час Президентом України Віктором Януковичем, взяли участь у церемонії офіційного покладання вінка до пам'ятника.

Учасниця М. віком 67 років, що є членом опозиційної партії «Батьківщина», взяла участь у публічному зібранні, яке організувала

вищезгадана партія з нагоди Дня Незалежності. Згідно з твердженнями учасниці, початок мітингу був відкладений через проведення офіційної церемонії покладання вінка. Після церемонії вона підійшла до покладеного вінка президентом України В.Ф. Януковичем та відірвала частину стрічки з його ім'ям, не пошкодивши сам вінок. Таким чином, вона хотіла висловити свою позицію, що пан Янукович не може бути президентом України з ряду причин. У записах матеріалів справи є кілька копій знімків учасниці у вищезгаданих обставинах. На чотирьох з них видно, як вона стоїть поруч із вінком та обережно й уважно відірвала частину стрічки з нього, не змінюючи його положення. Дії учасниці були зафіксовані на відеокамеру одним з працівників міліції, який відповідав за збереження громадського порядку. Того ж дня вказаний працівник міліції з'ясував особу учасниці та повідомив своєму керівництву про подію. 10 березня 2010 року учасницю було затримано (менше ніж на три години) та доставлено до Шевченківського районного управління Головного Управління Міністерства внутрішніх справ України в м. Києві, де складено протокол, у якому зазначалося, що її дії вважаються дрібним хуліганством та порушенням статті 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Учасниця, якій було відмовлено в можливості поговорити з адвокатом, відмовилася підписати цей протокол. 15 березня 2010 року Шевченківський районний суд м. Києва, на засіданні якого присутні були учасниця та її захисник, визнав учасницю винною у скоєнні дрібного хуліганства у зв'язку з подією 9 березня 2010 року та наклав на неї стягнення у вигляді адміністративного арешту строком на десять діб. Суд обґрунтував своє рішення тим, що він вирішив застосувати таке покарання, враховуючи характер правопорушення, цинічне ставлення учасниці та її відмову визнати вину. Під час судового засідання учасниця стверджувала, що вона висловила свою громадянську позицію, а також те, що вона не пошкодила вінок, а лише відірвала стрічку, щоб показати її своїм дітям, онукам та знайомим, які голосували за пана Януковича. Того ж дня захисник учасниці подав від її імені апеляційну скаргу, де стверджував, що дії учасниці були виразом її громадянської позиції та не мали на меті порушення громадського порядку чи спокою громадян. У скаргу також були включені посилання на статтю 10 Конвенції та практику Суду, згідно з якими термін "вираз поглядів" охоплював не хоплював не лише слова, а й дії, спрямовані на передачу певного повідомлення або інформації. Він також зазначав, що накладене стягнення було занадто суворим з урахуванням характеру правопорушення.

Завдання:

1. Чи мало місце порушення статей ЄКПЛ? Якщо так, то яких і у чому воно полягало? Проведіть аналіз.
2. Чи вичерпано національні засоби правового захисту?
3. Сформулюйте правові висновки сторін заявника і представника держави.

Семінарське заняття 7.

Тема. Протокол №1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (загальний аналіз).

1. Загальна характеристика ст. 1 Протоколу 1. Конвенції.: особливості тлумачення (важливо проаналізувати зміст статті 1. Протоколу 1, конвенції, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз мінімум 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 1 Протоколу прав) (ВЛАСНИЙ АНАЛІЗ).

2. Стаття 2 – Право на освіту. (важливо проаналізувати, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 2 Протоколу прав) (ВЛАСНИЙ АНАЛІЗ).

3. Стаття 3 – Право на вільні вибори: особливості тлумачення та практика ЄСПЛ (важливо проаналізувати зміст статті конвенції, особливості тлумачення, навести приклади та провести аналіз мінімум 2 рішень ЄСПЛ щодо гарантованих ст. 3 Протоколу прав).

Практичне завдання.

До ЄСПЛ звернулася заявниця, яка стверджує про порушення статей 6, 8, 13 Конвенції, статті 1 Першого протоколу та статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтями 8 та 1 Першого протоколу. Ознайомтеся з фабулою справи та обговоріть в малих групах питання, що наведені нижче. Рішенням сільської ради в 2005 році Куцому А. безоплатно передано в приватну власність земельну ділянку 0.10 га на території сільської ради для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд. В подальшому в 2005 році Куций А. відповідно до договору дарування подарував належну йому земельну ділянку громадянину Петрову Б., який отримавши на неї державний акт, в тому ж році продав її громадянину Жиганову В., який отримав державний акт на право власності на вказану земельну ділянку і став останнім її власником. Отримавши всі відповідні дозволи Жиганов В. в 2006 році розпочав будівництво будинку, став проживати з цивільною дружиною (ромської національності) та п'ятьма дітьми в незавершеному будівництвом

будинку, оскільки у нього не було іншого житла. Однак, будинок не був зданий в експлуатацію в установленому законом порядку, право власності на будинок не оформлено. В 2008 році проведеною прокуратурою перевіркою було встановлено, що рішення сільської ради в 2005 році про безоплатну передачу Куцому А. вказаної земельної ділянки не приймалося, а було підроблене головою та секретарем сільської ради, щодо яких було порушено кримінальну справу. В 2009 році прокурор звернувся до суду з позовом в інтересах громади в особі сільської ради до громадянина Куцого А, громадянина Петрова Б., громадянина Жиганова В. про визнання недійсними державних актів на право власності на земельну ділянку, договорів відчуження, витребування земельної ділянки в комунальну власність. Позов був забезпечений заборонаю вчиняти дії по завершенню будівництва. Позов прокурора про визнання недійсними державних актів на право власності на земельну ділянку, договорів відчуження, витребування земельної ділянки в комунальну власність було задоволено судом першої інстанції, апеляційним та касаційним судом рішення суду першої інстанції залишено в силі. Земельну ділянку повернуто в комунальну власність. Громадянин Жиганов В., маючи на меті захист своїх майнових прав, звернувся в суд з позовом до сільської ради та попередніх власників земельної ділянки про визнання його добросовісним набувачем та визнання права власності на земельну ділянку. Після проголошення рішення судом 1 інстанції, яким у задоволенні його позову було відмовлено, громадянин Жиганов В. раптово помер від серцевого нападу. Дружина Жиганова В., оскільки була неписьменна, і хоч розмовляла українською мовою, однак не вміла читати і писати українською мовою, у судовий процес як правонаступник померлого чоловіка не вступила, апеляцію на дане судове рішення не подала, спадщину після чоловіка не оформила, оскільки отримала відмову в нотаріальній конторі з цього приводу, так як не являлась офіційно членом сім'ї і не мала судового рішення на підтвердження факту фактичного проживання у шлюбі із Жигановим В. Однак, вважаючи себе фактичною співвласницею вказаного майна, дружина Жиганова В. в подальшому, все ж подала позов з цих самих підстав про визнання себе добросовісним власником, проте в задоволенні позову їй було відмовлено оскільки шлюб не був офіційно зареєстрований, спадщину вона не оформила, а отже була неналежним позивачем. Під час розгляду справи дружина Жиганова зверталася до сільської ради з заявою про надання їй земельної ділянки у власність (заяву замість неї написали в сільраді), однак рішенням ради їй було відмовлено. Дружина Жиганова і діти не мали жодної реєстрації місця постійного проживання, вона ніде не

працювала, кілька разів притягувалась до адміністративної відповідальності. Орган опіки та піклування до участі в справах не залучався, хоча позивач наголошувала на тому, що діє в інтересах неповнолітніх дітей, які не мають іншого місця проживання. Дружина Жиганова не оскаржувала рішення суду, яким їй було відмовлено у визнанні права власності на земельну ділянку. Коштів на правову допомогу в неї не було, а Закон про безоплатну правову допомогу ще не був прийнятий. Прокурор не міг представляти її інтереси, оскільки був зацікавленою особою (позивачем) в дотичній справі. Рішення набрало законної сили. Поки тривав розгляд справ, сім'я Жиганова проживала в недобудованому будинку, без електроенергії, вела домашнє господарство, підзаробляла перекупкою та торгівлею сільгосптоварами. Питання неблагополуччя сім'ї неодноразово було предметом висвітлення у місцевих ЗМІ. Волонтери поширили фото дітей Жиганова у соціальних мережах з метою збору дитячого одягу, взуття, шкільного приладдя та продуктів харчування для цієї сім'ї. Діти були забезпечені необхідними для життя засобами, деякі навчаються в місцевій школі. Заявниця стверджувала, що держава порушила такі її права:

- ст.1 Протоколу №1 (право на володіння своїм майном, оскільки земля була придбана та будинок будувався за кошти подружжя, що проживало у шлюбі, хоч і незареєстрованому);
- ст.8 ЄКПЛ (право на повагу до житла та вільний його вибір);
- ст.6 ЄКПЛ (несправедливий розгляд справи через те, що вона мала практичні перепони доступу до суду в зв'язку з неграмотністю, для неї була недоступною правова допомога, інтереси неповнолітніх дітей не були захищені через неналежну роботу уповноважених органів);
- ст.14 (дискримінація за ознакою національності, майнового стану, соціальної поведінки);
- ст.13 (неефективність засобів правового захисту, ніде не зареєстрована особа фактично позбавлена багатьох прав).

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ В МАЛИХ ГРУПАХ:

- Групам надається 15 хв. на обговорення фабули та вироблення позиції групи.
- У групах обираються: особа, яка готує нотатки, та доповідач.
- Для представлення результатів групі надається 5 хв.
- Кожна група виконує окреме завдання.

Завдання для групи 1:

- Що є «майном»? Обґрунтуйте право на мирне володіння майном в контексті статті 1 Першого протоколу.

- У чому полягало втручання у право власності заявниці?

- Чи було, на вашу думку, порушення статті 14 у поєднанні зі статтею П1-1?

Завдання для групи 2:

- Що є «житлом»? Обґрунтуйте право на повагу до житла заявниці в контексті статті 8 Конвенції

- У чому полягало втручання у право заявниці на повагу до приватного життя і житла, гарантованого статтею 8?

- Чи було, на вашу думку, порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8?

Завдання для групи 3:

- Чи було дотримано справедливого балансу при втручанні у права, гарантовані статтею 8 Конвенції та статтею 1 Першого Протоколу?

- Обґрунтуйте наявність чи відсутність дискримінації у поєднанні зі статтею 8 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

- Чи мала заявниця ефективні засоби правового захисту відповідно до Конвенції?

Семінарське заняття 8.

Тема. Практика виконання рішень ЄСПЛ в Україні.

1. Механізм виконання рішень ЄСПЛ в Україні. (Проаналізувати механізм виконання рішень ЄСПЛ, його дієвість).

2. Проблеми виконання рішень ЄСПЛ. (вказати практику виконання, статистику).

3. Застосування практики ЄСПЛ українськими судами: (важливо проаналізувати практику та межі застосування рішень ЄСПЛ передусім у цивільному судочинстві).

Практичне завдання.

Підібрати та проаналізувати 2 рішення суду першої інстанції в яких судді прямо використовують практику ЄСПЛ, посиляючись на конкретні рішення.

Система оцінювання та вимоги.

Поточний контроль Поточний контроль проводиться на кожному семінарському занятті. Він передбачає оцінювання теоретичної підготовки здобувачів вищої освіти із зазначеної теми (у тому числі, самостійно опрацьованого матеріалу) під час роботи на занятті та набуття навичок під час виконання відповідних завдань. Критерії поточного оцінювання знань здобувачів на семінарському занятті (оцінюється в діапазоні від 0 до 5 балів):

4-5 балів – завдання виконане в повному обсязі, відповідь вірна, наведено аргументацію, використовуються професійні терміни, граматично і стилістично без помилок оформлено роботу;

3 бали – завдання виконане, але обґрунтування відповіді недостатнє, у роботі допущені незначні граматичні чи стилістичні помилки;

2 бали – завдання виконане частково, у роботі допущені незначні граматичні чи стилістичні помилки;

1 бал – завдання виконане частково, у роботі допущені значні граматичні чи стилістичні помилки;

0 балів – завдання не виконане.

Доповнення виступу участь у дискусії:

1 бал – отримують здобувачі вищої освіти, які глибоко володіють матеріалом, чітко визначили його зміст; зробили глибокий системний аналіз змісту виступу, виявили нові ідеї та положення, що не були розглянуті, але суттєво впливають на зміст доповіді, надали власні аргументи щодо основних положень даної теми. Запитання до доповідачів:

1 бал – отримують здобувачі вищої освіти, які своїм запитанням до виступаючого суттєво і конструктивно можуть доповнити хід обговорення теми.

Викладачем оцінюється повнота розкриття питання, цілісність, системність, логічна послідовність, вміння формулювати висновки, використання основної та додаткової літератури.

Бали, отримані здобувачами вищої освіти за результатами поточного контролю з дисципліни викладач оголошує в кінці кожного семінарського заняття та виставляє в Журнал обліку роботи академічної групи. Сумарна кількість отриманих балів з кожного виду навчальної діяльності здобувача вищої освіти за різними формами поточного контролю виставляється викладачем у журнал обліку роботи академічної групи.

Сума балів, яку накопичив здобувач вищої освіти в результаті поточного навчання, є складовою загальної підсумкової оцінки з дисципліни відповідно до виду підсумкового контролю.

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи. Модульна контрольна робота містить 3 питання, кожне з яких оцінюється за 3-х бальною системою за шкалою:

Бали	Критерії оцінювання
3	- Відповідь повністю відповідає на питання, демонструє глибоке розуміння матеріалу та здатність до аналізу. - Відповідь містить чіткі та переконливі аргументи, підтримані наочними прикладами або доказами. - Відповідь чітко та логічно структурована, має акуратне оформлення, не містить помилок у мові та граматиці.
2	- Відповідь частково відповідає на питання, може бути деяка неоднозначність або недостатність у викладі. - Відповідь містить аргументацію та приклади, але може бути менш деталізованою або менш переконливою. - Відповідь має загальну структуру, але може містити окремі помилки у висловлюванні або невдалі формулювання.
1	- Відповідь не відповідає на питання або містить суттєві помилки чи недоречності у викладі. - Відповідь має обмежену або нечітку аргументацію, приклади відсутні або не релевантні. - Відповідь має незадовільну структуру, непослідовний виклад, помилки у мові та граматиці помітні.

Індивідуальні практичні завдання.

Критерії оцінювання знань здобувачів при виконанні Практичних завдань (оцінюється в діапазоні від 0 до 5 балів) Викладачем оцінюється понятійний рівень здобувача, логічність та послідовність під час підготовки індивідуального завдання, самостійність мислення, впевненість в правоті своїх суджень, вміння виділяти головне, вміння встановлювати міжпредметні та внутрішньо-дисциплінарні зв'язки, вміння робити висновки, показувати перспективу розвитку ідеї або проблеми, уміння публічно чи письмово представити звітний матеріал. Індивідуальна самостійна робота є однією з форм роботи здобувача, яка передбачає створення умов для повної реалізації його творчих можливостей, застосування набутих знань на практиці.

Модульна контрольна робота містить 3 завдання, кожне з яких оцінюється 3 бали.

1. Право на життя.
2. Право на свободу.
3. Заборона катувань, нелюдського та поводження або покарання, що принижує гідність.
4. Заборона рабства і примусової праці.
5. Право на справедливий судовий розгляд.
6. Право на ефективний засіб правового захисту.
7. Право на повагу приватного життя.
8. Свобода думки, совісті і віросповідання.
9. Свобода вираження.
10. Свобода мирних зібрань та об'єднання.
11. Заборона дискримінації.
12. Створення ЄСПЛ.
13. Проведення в ЄСПЛ.
14. Структура ЄСПЛ.
15. Представництво в ЄСПЛ.
16. Організація роботи ЄСПЛ. Порядок діяльності Секретаріату ЄСПЛ..
17. Велика палата ЄСПЛ.
18. Порядок звернення до ЄСПЛ.
19. Подача заяви до ЄСПЛ.
20. Формуляр заяви.
21. Прийнятність звернення.
22. Тлумачення Конвенції.
23. Справедлива сатисфакція.
24. Рішення ЄСПЛ.
25. Виконання рішень ЄСПЛ.
26. Учасники розгляду справ у ЄСПЛ.
27. Порядок розгляду справ ЄСПЛ.
28. Слухання справ у відкритому засіданні. Порядок ухвалення рішень.
29. Особливості розгляду справи Великою палатою.
30. Практична необхідність тлумачення ЄКПЛ.
31. Принципи тлумачення Конвенції ЄСПЛ.
32. Методи тлумачення Конвенції ЄКПЛ.
33. Рішення ЄСПЛ як акти подвійної природи: міжнародно-правовий та судово-прецедентний аспекти.
34. Види рішень ЄСПЛ. Зміст і значення окремої думки судді.
35. Зобов'язальна сила рішень ЄСПЛ. Особливості пілотних рішень ЄСПЛ.
36. Виконання рішення ЄСПЛ в Україні: заходи індивідуального характеру, заходи загального характеру, справедлива сатисфакція.

37. Особливості застосування положень ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ Конституційним Судом та судами загальної юрисдикції.
38. Право на життя: обсяг і зміст, позитивні і негативні обов'язки держави.
39. Право на свободу: обсяг і зміст, позитивні і негативні обов'язки держави. Взаємозв'язок статей 5 і 6 Конвенції.
40. Абсолютні права Конвенції: заборона катування, нелюдського поводження і рабства.
41. Поняття мінімального рівня жорстокості.
42. Сфера дії права на справедливий судовий розгляд (стаття 6 Конвенції)
43. Право на доступ до судових органів. Допустимі межі обмеження права на судовий розгляд.
44. Гарантії належної правової процедури у ході кримінального процесу.
45. Право на ефективний засіб правового захисту (стаття 13 Конвенції).
46. Сутність змісту принципу *nullum crimen*.
47. Сутність змісту права на повагу приватного життя: обсяг і зміст захисту, негативні і позитивні обов'язки держави.
48. Структурні елементи права на повагу приватного життя. Право на самовизначення як особлива складова приватності особи.
49. Право на повагу до сімейного життя, професії чи роду заняття особи. Поняття членів сім'ї і близьких родичів.
50. Право на шлюб (стаття 12; розрізнення права на створення шлюбу і сім'ї).
51. Свобода думки і совісті: обсяг і зміст захисту, свобода совісті і свобода віросповідання, розмежування віросповідання і релігії.
52. Свобода вираження поглядів – основні теорії
53. Обсяг і зміст захисту свободи вираження.
54. Обмеження свободи вираження поглядів
55. Свобода мирних зібрань: обсяг і зміст; позитивні і негативні обов'язки держави; значення і сфера дії; негативна свобода.
56. Основні критерії обмеження свободи мирних зібрань.
57. Зміст принципу заборони дискримінації.
58. Право на мирне володіння власністю (стаття 1 Протоколу № 1): обсяг і зміст; негативні і позитивні обов'язки держави.
59. Основні критерії обмеження права власності.

Список рекомендованої літератури / інтернет-ресурси / нормативні документи

1. (UKR) ECHR - Фільм про Європейський суд з прав людини (Ukrainian version) https://www.youtube.com/watch?v=VHL_sgXVHiE
2. Art 47 UKR - Найтипівіші помилки при заповненні формуляру заяви https://www.youtube.com/watch?v=IzI9e_IlwY4
3. European Convention on Human Rights https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf
4. European Court of Human Rights <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>
5. HUDOC database <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/HUDOC&c=>
6. Ivani, O., Kuchuk, A., Orlova, O. Biotechnology as Factor for the Fourth Generation of Human Rights Formation. Journal of History Culture and Art Research. 2020. 9(1). 115-121.
7. Kuchuk, A.M., Serdiuk, L.M., Zavhorodnia, Y.S. Modern law education in the context of natural understanding of law. The Asian International Journal of Life Sciences. 2019. 21 (2). 359-370.
8. Orlova, O. Kuchuk, A., Ivani, O. Business and Human Rights: Dialectics of Interaction. Advances in Economics, Business and Management Research. 2020. 129. 56-62.
9. Ulfstein, G., Ruud M., Føllesdal A. (2020) The European Convention on Human Rights and other parts of international law. The International Journal of Human Rights. 2020. 24 (7). 913-916.
10. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ Questions & Answers UKR https://www.echr.coe.int/Documents/Questions_Answers_UKR.pdf
11. Завгородній В.А. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на різні сфери суспільного життя (теоретико-правовий аспект). Соціально-гуманітарні виміри правової держави: еволюційна парадигма. Дніпро: ДДУВС, 2019. С. 118-122.
12. Іващенко. В. Міжнародні стандарти охорони та захисту прав людини, їх імплементація у національне законодавство. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2024. № 67. С. 4-7.
13. Ільков В.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права у адміністративному судочинстві: загальні засади. Наше право. 2017. № 2. С. 83-89.

14. Караман І.В., Козіна В.В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. – К.: ВАІТЕ, 2015. – 136 с.

15. Кучук А.М. Практика Європейського суду з прав людини у контексті аксіологічного підходу. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 12-15.

16. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.

17. Нотатка для заповнення формуляру заяви https://www.echr.coe.int/Documents/Application_Notes_UKR.pdf

18. Практичний посібник щодо прийнятності заяв/ Посібник можна завантажити за адресою: https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_UKR.pdf

19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. URL <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-04>.

20. Рішення щодо України винесені ЕСПЛ <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini>

21. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. 208 с.

22. Шуміло, Інеса Анатоліївна. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 168 с.